অধ্যায় ৫ ঃ সন্ধি আৰু সমাস

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য
৫.২ পৰিচয়
৫.৩ সন্ধি
৫.৪ সমাস
৫.৪.১ দ্বন্দ্ব সমাস
৫.৪.২ দ্বিগু সমাস
৫.৪.৩ বহুব্রীহি সমাস
৫.৪.৪ কর্মধাৰয় সমাস
৫.৪.৫ তৎপুৰুষ সমাস
৫.৪.৬ অব্যয়ীভাব সমাস
৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৫.৬ অধিক জানিবলৈ
৫.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- সমাসৰ সূত্ৰ আগবঢ়াব পাৰিব
- সমাসৰ বিভিন্ন ভাগ সম্পৰ্কে জানিব
- দ্বন্দ্ব, দ্বিগু, বহুব্রীহি, কর্মধাৰয়, তৎপুৰুষ আৰু অব্যয়ীভাব সমাসৰ বিষয়ে উদাহৰণসহ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব

৫.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ পাঠ্যক্ৰমৰ প্ৰথম ষাণ্মাসিকৰ অন্তৰ্গত এ ই চি প্ৰায়োগিক অসমীয়া পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো পঞ্চম অধ্যায়। এই অধ্যায়টোত সন্ধি আৰু সমাস সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। সন্ধিৰ বিকাৰ, সমাসৰ বিভিন্ন আলোচনা ইয়াত পঢ়িবলৈ পাব।

৫.৩ সন্ধি

ওচৰা-ওচৰিকৈ থকা দুটা শব্দৰ প্ৰথমটোৰ শেষ বৰ্ণ আৰু দ্বিতীয়টোৰ প্ৰথম বৰ্ণৰ

মিলন ঘটাকে সন্ধি বোলে। সংস্কৃত ভাষাত সন্ধিৰ ব্যৱহাৰ আটাইতকৈ বেছি। অসমীয়া ভাষাত সন্ধিৰ ব্যৱহাৰ কম। যি অলপ ব্যৱহাৰ হয় সেইবোৰ সংস্কৃত সন্ধিহে। পিছে শব্দ আৰু ধাতুৰ পাছত বিভক্তি আৰু প্রত্যয় যদি যোগ হৈ নতুন পদ গঠিত হওঁতে ধ্বনিৰ পৰিৱর্তন হোৱা বাবে সেইবোৰকো আজিৰ সময়ত পণ্ডিতসকলে সন্ধি বুলি গণ্য কৰে।

সন্ধি তিনিবিধ ঃ

স্বৰ সন্ধি, ব্যঞ্জন সন্ধি আৰু বিসর্গ সন্ধি

স্বৰ **সন্ধি** ঃ স্বৰবর্ণৰ লগত যি সন্ধি যোগ হয়, তাক স্বৰ সন্ধি বোলে। যেনে---

অ + অ = আ

দেৱ + আলয় = দেৱালয়, দেৱ + অসুৰ = দেৱাসুৰ

হিত + অহিত = হিতাহিত, শত + অব্দ = শতাব্দ

আ + আ = আ

কথা + অমৃত = কথামৃত, আশা + অনুৰূপ = আশানুৰূপ

সীমা + অন্ত = সীমান্ত, বিদ্যা + অলংকাৰ = বিদ্যালংকাৰ

ই + ই = ঈ

মুনি + ইন্দ্র = মুনীন্দ্র, প্রতি + ইতি = প্রতীতি

ই + ঈ = ঈ

গিৰি + ঈশ = গিৰীশ, যতি + ঈশ = যতীশ

ব্যঞ্জন সন্ধি ঃ ব্যঞ্জন সন্ধিৰ লগত ব্যঞ্জন বর্ণৰ বা ব্যঞ্জন বর্ণৰ লগত স্বৰবর্ণৰ বা স্বৰ বর্ণৰ লহত ব্যঞ্জন বর্ণৰ মিলনেই ব্যঞ্জন সন্ধি। যেনে---

দিক্ + অন্ত = দিগন্ত, বাক্ + ঈশ = বাগীশ

সৎ + উপদেশ = সদুপদেশ, সৎ + আশয় = সদাশয়

বাক্ + ময় = বাংময়, পৰাক্ + মুখ = পৰাংমুখ

বিসর্গ সন্ধি ঃ বিসর্গ আৰু ব্যঞ্জন বর্ণ বা স্বৰবর্ণৰ মাজত যি সন্ধি হয়, তাক বিসর্গ সন্ধি বোলে।

নিঃ + আকাৰ = নিৰাকাৰ, দুঃ + অৱস্থা = দুৰৱস্থা

পদত পৰিণত হোৱাকে সমাস বোলে। যেনে - গছত পকা = গছপকা, গছৰ পৰা সৰা = গছসৰা, সাত দিনৰ সমাহাৰ =সপ্তাহ, চক্র আছে পাণিত যাৰ = চক্রপাণি।

সমাসৰ অর্থই হৈছে সংক্ষেপ। চুটি বা সংক্ষেপ কৰাই ইয়াৰ উদ্দেশ্য।

৫.৪ সমাস

যিকেইটা পদৰ সমাস হয় সিহঁতৰ আটাইকেইটাকে সমস্যমান বা ব্যস্তপদ বোলে।

উদাহৰণস্বৰূপে তলত সৰা = তলসৰা। ইয়াত 'তলসৰা' সমাসবদ্ধ পদৰ 'তলত' আৰু 'সৰা' ব্যস্তপদ।

সমস্তপদ - সমাসবদ্ধ হৈ যি নতুন পদৰ সৃষ্টি হয় তাকে সমস্তপদ বোলে। যেনে - চন্দ্ৰৰ নিচিনা মুখ = চন্দ্ৰমুখ। ইয়াত 'চন্দ্ৰমুখ' সমস্তপদ।

ব্যাস বাক্য- যি বাক্যৰ সহায়ত সমস্যমান পদবোৰৰ পৰস্পৰৰ সম্পৰ্ক বিশ্লেষণ কৰি দেখুওৱা হয় তাক সমাসবাক্য বা ব্যাসবাক্য বোলা হয়। অথবা যি বাক্য বা বাক্যাংশই সানমিহলি হৈ এক পদ হৈ সমাস হয়, সেই বাক্য বা বাক্যাংশক ব্যাসবাক্য বা সমাসবাক্য বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে - পিতলৰ নিচিনা চকু যাৰ সি = পিতলচকুৱা। ইয়াত ' পিতলৰ নিচিনা চকু যাৰ সি' সমাসবাক্য।

সমাসৰ প্ৰকাৰ ভেদ - অসমীয়াত সাধাৰণতে ছয়বিধ সমাসৰ ব্যৱহাৰ হয়। সেইবোৰ হ'ল - দ্বন্দ্ব, দ্বিগু, বহুব্ৰীহি, কৰ্মধাৰয়, তৎপুৰুষ আৰু অব্যয়ীভাব। কোনো কোনো পণ্ডিতে অৱশ্যে দ্বন্দ্ব, তৎপুৰুষ, বহুব্ৰীহি আৰু অব্যয়ীভাব - এই চাৰিটা ভাগতহে সমাসক বিভক্ত কৰি তাৰে কেইবাটাও উপবিভাগ কৰি দেখুৱাইছে। তেওঁলোকে দ্বিগু আৰু কৰ্মধাৰয় সমাসক তৎপুৰুষ সমাসৰ ভিতৰুৱা বুলি গণ্য কৰে।

৫.৫.১ দ্বন্দ্ব সমাস

দুই বা ততোধিক বিভিন্ন অৰ্থ বুজোৱা পদ লগ লাগি হোৱা সমাসকে দ্বন্দ্ব সমাস বোলে। অৰ্থাৎ এই সমাসৰ অৰ্থ হ'ল যোৱা লগোৱা। যেনে - ৰাম আৰু লক্ষ্মণ = ৰাম-লক্ষ্মণ, ভাই আৰু ককাই = ভাই-ককাই, ইত্যাদি।

দ্বন্দ্ব সমাস তিনি প্ৰকাৰৰ -

ক) সমাহাৰ দ্বন্দ্ব, খ) ইতৰেতৰ দ্বন্দ্ব আৰু গ) একশেষ দ্বন্দ্ব।

ক) সমাহাৰ দ্বন্দ্ব- যি দ্বন্দ্ব সমাসত অনেক পদৰ সমাস হৈ সমাস হোৱা পদকেইটাৰ অৰ্থৰ উপৰি (অন্য অৰ্থ বা) সেই জাতীয় বস্তুৰ একে লগ বা সমষ্টিৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে তাকেই সমাহাৰ দ্বন্দ্ব বোলে। যেনে - গোঁসাই ঘৰত *মাহ-চাউল* এমুঠি দিব লাগে; ইয়াত 'মাহ-চাউল'এ কেৱল মাহ আৰু চাউলকে বুজোৱা নাই ; কল-কুঁহিয়াৰ আদি অন্য উপকৰণকো একেলগে বুজাইছে। একেদৰে কাঁহী আৰু বাটি = কাঁহী-বাটি (ইয়াত কাঁহী, বাটি আৰু এই জাতীয় লোটা, ঘটী, কলহ আদিকো বুজাইছে), ইত্যাদি।

খ) ইতৰেতৰ দ্বন্দ্ব- যি দ্বন্দ্ব সমাসৰ সমাস হোৱা পদ কেইটাৰ প্ৰতিটোৰ অৰ্থ প্ৰধানভাৱে বা একেদৰে থাকি যায় তাকেই ইতৰেতৰ দ্বন্দ্ব সমাস বোলে। যেনে - ধান আৰু চাউল = ধান-চাউল, ধেনু আৰু শৰ = ধেনু-শৰ, শান্ত আৰু শিষ্ট = শান্ত-শিষ্ট, ইত্যাদি।

জানি থোৱা ভাল

উচ্চাৰণ সহজসাধ্য কৰিবলৈ বা শ্রুতি মাধুর্যৰ বাবে ইতৰেতৰ দ্বন্দ্ব সমাসত দীঘলীয়া পদটি সাধাৰণতে শেষৰফালে বহে নাইবা প্রথম পদৰ শেষ অংশ লোপ পায়। যেনে - আলি আৰু পদূলি = আলি-পদূলি, জয় আৰু পৰাজয় = জয়-পৰাজয়, পাকিস্তান আৰু ভাৰত = পাক-ভাৰত, ৰুচিয়া আৰু ভাৰত = ৰুচ-ভাৰত, ইত্যাদি। আকৌ, স্ত্রীলিংগ আৰু পুংলিংগ পদৰ সমাস হ'লে সাধাৰণতে স্ত্রীলিংগবাচক পদটো আগত বহে। যেনে - ৰাধা আৰু কৃষ্ণ = ৰাধা-কৃষ্ণ, সাবিত্রী আৰু সত্যবান = সাবিত্রী-সত্যবান, ইত্যাদি।

গ) একশেষ দ্বন্দ্ব- যি দ্বন্দ্ব সমাসৰ সমাস হোৱা পদ কেইটাৰ মাত্র প্রথম পদটো বহুবচন ৰূপে থাকি শেষৰ পদবিলাক লোপ পায় তাক একশেষ দ্বন্দ্ব বেলে। যেনে - মই, তুমি আৰু তেওঁ = আমি; ৰাম, হৰি, যদু, মধু আদি = ৰামহঁত; ৰাম, কৃষ্ণ আৰু গোপালৰ ঘৰ = ৰামহঁতৰ ঘৰ, ইত্যাদি।

৫.৫.২ দ্বিগু সমাস

এই সমাস সংখ্যাৰ লগত জড়িত। দুই বা ততোধিক সংখ্যাবাচক শব্দৰ লগত অন্য পদৰ সমাস হৈ সমষ্টি বা সমাহাৰ বুজালে দ্বিগু সমাস বোলে। মন কৰিব - এই সমাসত সংখ্যাবাচক পদটো আগত বহে আৰু সমাস হৈ এক ভাব বুজায়। যেনে -

তিনিআলি (তিনিটা আলি য'ত লগ লগিছে)

সাতবিহু (সাত দিন ধৰি যি বিহু)

দোমাহী (দুই মাহৰ মাজৰ দিন)

ত্রিজগত (ত্রি বা তিনি জগতৰ সমাহাৰ) সেইদৰে ত্রিভুৱন, ত্রিলোক

পঞ্চামৃত (পাঁচ বিধ অমৃতৰ সমাহাৰ)

ত্রিফলা (তিনি ফলৰ সমাহাৰ)

সপ্তাহ (সাত দিনৰ সমাহাৰ)

পাঁচৰঙী (পাঁচ ৰং বা বৰণ যাৰ), ইত্যাদি।

৫.৫.৩ বহুব্রীহি সমাস

যি সমাসত সমাস হোৱা পদ কেইটাৰ একো অর্থ নুবুজাই আন এটা অর্থ বিশেষকৈ বুজায় তাকে বহুব্রীহি সমাস বোলে। যেনে - পীত অম্বৰ যাৰ তেওঁ = পীতাম্বৰ; ইয়াত 'পীত' মানে হালধীয়া আৰু 'অম্বৰ' মানে কাপোৰ, কিন্তু সমাস হৈ হোৱা 'পীতাম্বৰ' শব্দই হালধীয়া কাপোৰ নুবুজাই সেই ৰঙৰ কাপোৰ পিন্ধা বিশেষ পুৰুষ এগৰাকী অর্থাৎ শ্রীকৃষ্ণক বুজাইছে। সেইদৰে শূল আছে পাণিত যাৰ সি = শূলপাণি, চক্র আছে পাণিত যাৰ সি = চক্রপাণি আদি।

বহুব্রীহি সমাসক তিনিভাগত ভাগ কৰা দেখা যায় - সমানাধিকৰণ, ব্যধিকৰণ আৰু ব্যতিহাৰ। বিশেষণ আৰু বিশেষ্য পদৰ সংযোগত তুলনা বা সাদৃশ্যৰ ভাব বুজোৱা বহুব্রীহিক সমানাধিকৰণ বহুব্রীহি সমাস বোলে; যেনে -

দীর্ঘ বাহু যাৰ = দীর্ঘবাহু।
নাওৰ দৰে পেট যাৰ = নাওপেটা।
কেঁৰা চকু যাৰ = কেঁৰাচকুৰা
দীঘল হাত যাৰ = দীঘলহতীয়া, ইত্যাদি।

যি বহুব্রীহি সমাসত সমাস হোৱা পদ কেইটাই সম্বন্ধ শব্দ বা অধিকৰণৰ অর্থ কৰে তাকেই ব্যধিকৰণ বহুব্রীহি বোলে। যেনে -

শূল আছে পাণিত যাৰ = শূলপাণি (মহাদেৱ)

চক্র পাণিত যাৰ তেওঁ = চক্রপাণি

মাটিত হোৱা কঁঠাল যি = মাটিকঁঠাল

বনত যি ভোজ খোৱা হয় সি = বনভোজ, ইত্যাদি।

পৰস্পৰ একে ধৰণৰ কাম কৰা বুজোৱা পদৰ সমাসকে ব্যতিহাৰ বহুব্রীহি সমাস বোলে।

যেনে -পৰস্পৰ হাতে হাতে যি যুদ্ধ = হতাহতি।

৫.৫.৪ কর্মধাৰয় সমাস

যি সমাসত সমাস হোৱা পদকেইটা বিশেষ্য আৰু বিশেষণৰূপে সমন্ধযুক্ত হয় তাকেই কর্মধাৰয় সমাস বোলে। সাধাৰণতে পদ দুটাৰ প্রথমটো বিশেষণ বা বিশেষণৰ দৰে ব্যৱহাৰ হোৱা বিশেষ্য ; যেনে - ৰঙা যি ফুল = ৰঙাফুল, পকা যি আম = পকাআম, পিতল বৰণৰ যি চকু সি = পিতলচকুৰা, ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাত প্ৰয়োগ হোৱা কিছুমান কৰ্মধাৰয় সমাস হ'ল -

ক) দুটা বিশেষণ পদ মিলি হোৱা ঃ আধাসিজা, আধাফুটা, মৃদুমধুৰ আদি।

খ) দুটা বিশেষ্য পদ মিলি হোৱা ঃ আই-গোসাঁনী, গোলাপ ফুল, আমগছ, সিংহদুৱাৰ আদি।

গ) বিশেষণ পূৰ্বপদৰূপে থকা ঃ ভজামাছ, বৰদেউতা, চিৰাকানি আদি।

ঘ) কিছুমান সমাসত পিছত বহা শব্দ আগত বহে। যেনে - আলুসিদ্ধ, মাহেক, আলুপিটিকা আদি।

ঙ) স্বৰবৰ্ণৰ পিছত থাকিলে 'কু' ৰ ঠাইত 'কৎ' হয়। যেনে — কু যি অন্ন = কদন্ন, কু যি আচাৰ = কদাচাৰ আদি।

চ) কৰ্মধাৰয় সমাসত 'অন্য' শব্দৰ ঠাইত 'অন্তৰ' হোৱা দেখা যায়। যেনে - অন্য গ্ৰাম = গ্ৰামান্তৰ, অন্য লোক = লোকান্তৰ, অন্য দেহ = দেহান্তৰ, অন্য ৰূপ = ৰূপান্তৰ আদি।

উপমান, উপমিত আৰু ৰূপক কৰ্মধাৰয়

দুটা বস্তুৰ মাজত তুলনা হৈয়ো কৰ্মধাৰয় সমাস হোৱা দেখা যায়। যাৰ লগত তুলনা কৰা হয় তাক 'উপমান' আৰু যাক তুলনা কৰা হয় তাক 'উপমেয়' বোলে। সাধাৰণ গুণ বা সামান্য ধৰ্মবাচক পদৰ লগত উপমানবাচক পদৰ যি কৰ্মধাৰয় সমাস হয়, তাকে *উপমান কৰ্মধাৰয়* বোলে। যেনে - কুসুমৰ নিচিনা কোমল = কুসুমকোমল, তেজৰ দৰে ৰঙা = তেজৰঙা, ইত্যাদি।

উপমেয় পদৰ লগত উপমান পদৰ যি সমাস হয় তাকেই *উপমিত কৰ্মধাৰয়* বোলে। এই সমাসত উপমান আৰু উপমেয়ৰ মাজত সাদৃশ্য কল্পনা কৰা হয় আৰু উপমেয় পদটো আগত বহে। যথা - মুখ পদ্মৰ নিচিনা = মুখপদ্ম, চৰণ কমলৰ তুল্য = চৰণকমল, জ্ঞান ৰত্নৰ নিচিনা = জ্ঞানৰত্ন, ইত্যাদি।

উপমান আৰু উপমেয়ৰ অভেদ কল্পনা কৰি বা দুয়োকে বেলেগ বুলি নধৰি যি সমাস কৰা হয় তাকে *ৰূপক কৰ্মধাৰয়* বোলে। যেনে - বিদ্যা ৰূপ ধন = বিদ্যাধন, কোপ ৰূপ অগ্নি = কোপাগ্নি, মুখেই চন্দ্ৰ = চন্দ্ৰমুখ, ইত্যাদি।

মধ্যপদলোপী আৰু অন্ত্যপদলোপী কৰ্মধাৰয়

এটা বস্তুৰ স'তে আন এটা বস্তুৰ তুলনা কৰোঁতে মাজৰ পৰা লোপ হোৱা পদটোক মধ্যপদলোপী কৰ্মধাৰয় আৰু শেষৰপৰা লোপ পোৱা পদটিক অন্ত্যপদলোপী কৰ্মধাৰয় বোলে। উদাহৰণস্বৰূপে -

পদ্মৰ নিচিনা লোচন = পদ্মলোচন

সোণৰ নিচিনা তৰা = সোণতৰা

চিন্তা অনলৰ নিচিনা = চিন্তানল

বিদ্যা ধনৰ সদৃশ = বিদ্যাধন, ইত্যাদি।

ইয়াৰে প্ৰথম দুটি হৈছে মধ্যপদলোপী কৰ্মধাৰয় আৰু তৃতীয় আৰু চতুৰ্থটি হৈছে অন্ত্যপদলোপী কৰ্মধাৰয়।

৫.৫.৫ তৎপুৰুষ সমাস

যি সমাসত পিছৰ পদটোৰ অৰ্থ প্ৰধানভাৱে প্ৰকাশ পায় আৰু আগৰ পদটোত ২য়া, ৩য়া, ৪ৰ্থী, ৫মী, ৬ষ্ঠী, ৭মী বিভক্তি থাকে, কিন্তু সমাস হ'লে এনে বিভক্তিবোৰ লোপ পায়, তাকে তৎপুৰুষ সমাস বোলে।

দ্বিতীয়া তৎপুৰুষ-সমাস হোৱা পদ দুটাৰ আগৰ পদটোৰ ২য়া বিভক্তি লোপ হৈ পিছৰ পদৰ লগত সমাস হ'লে দ্বিতীয়া তৎপুৰুষ সমাস হয়; যেনে - গুৰুক সেৱা = গুৰুসেৱা, মাছক মৰা = মাছমৰা, ইত্যাদি।

তৃতীয়া তৎপুৰুষ- সমাস হোৱা পদ দুটাৰ আগৰ পদটোৰ ৩য়া বিভক্তি লোপ হৈ পিছৰ পদৰ লগত সমাস হ'লে তৃতীয়া তৎপুৰুষ সমাস হয়; যেনে - কাণেৰে শুনা = কাণেশুনা, হতেৰে বোৱা = হাতেবোৱা, ইত্যাদি।

চতুৰ্থী তৎপুৰুষ- সমাস হোৱা পদ দুটাৰ আগৰ পদটোৰ ৪ৰ্থী বিভক্তি লোপ হৈ পিছৰ পদৰ লগত সমাস হ'লে চতুৰ্থী তৎপুৰুষ সমাস হয়; যেনে - মাতৃলৈ ভক্তি = মাতৃভক্তি, গুৰুলৈ দক্ষিণা = গুৰুদক্ষিণা, ইত্যাদি।

পঞ্চমী তৎপুৰুষ- সমাস হোৱা পদ দুটাৰ আগৰ পদটোৰ ৫মী বিভক্তি লোপ হৈ পিছৰ পদৰ লগত সমাস হ'লে পঞ্চমী তৎপুৰুষ সমাস হয়; যেনে - গছৰ পৰা সৰা = গছসৰা, পদৰ পৰা চ্যুত = পদচ্যুত, জন্মৰ পৰা অন্ধ = জন্মান্ধ, ইত্যাদি।

ষষ্ঠী তৎপুৰুষ- সমাস হোৱা পদদুটাৰ আগৰ পদটোৰ ৬ষ্ঠী বিভক্তি লোপ হৈ পিছৰ পদৰ লগত সমাস হ'লে ষষ্ঠী তৎপুৰুষ সমাস হয়; যেনে - জুইৰ শাল = জুহাল, মৌৰ চাক = মৌচাক, পুথিৰ ভঁৰাল = পুথিভঁৰাল, দেৱৰ আলয় = দেৱালয়, ইত্যাদি।

সপ্তমী তৎপুৰুষ- সমাস হোৱা পদ দুটাৰ আগৰ পদটোৰ ৭মী বিভক্তি লোপ হৈ পিছৰ পদৰ লগত সমাস হ'লে সপ্তমী তৎপুৰুষ সমাস হয়; যেনে - গছত পকা = গছপকা, তলত সৰা = তলসৰা, পিতৃত ভক্তি = পিতৃভক্তি, সত্যত আগ্ৰহ = সত্যাগ্ৰহ, দিনত কণা = দিনকণা, ইত্যাদি।

নঞ্ তৎপুৰুষ- নঞ্ (নাই বা নাস্তি) অৰ্থত পদৰ আগত 'অন্' বা 'অ' যোগ হৈ যি সমাস হয় তাক নঞ্ তৎপুৰুষ সমাস বোলে । যেনে - ন + ইচ্ছা = অনিচ্ছা, ন + সময় = অসময়, ন + বাট = অবাট, ইত্যাদি।

উপপদ তৎপুৰুষ- ধাতুৰ আগত থকা কোনো পদৰ লগত ধাতুৰ যি সমাস হয় তাকে ***উপপদ*** তৎপুৰুষ সমাস বোলে। যেনে - বনত চৰে যি = বনচৰ, ইয়াত 'চৰ' ধাতুৰ আগত 'বন' পদ আছে। একেদৰে -

পংকত জন্মে যি = পঙ্কজ

অগ্রে (আগতে) জন্ম যাৰ = অগ্রজ, ইত্যাদি।

মন কৰিব যে ওপৰৰ ভাগবোৰৰ উপৰি কেইখনমান অসমীয়া ব্যাকৰণত তৎপুৰুষ সমাসৰ আন ভাগো কৰা দেখা যায়।

৫.৫.৬ অব্যয়ীভাব সমাস

অব্যয় শব্দ আগত বহি সমীপ, অভাৱ, ব্যাপ্তি, পর্যন্ত, সাদৃশ্য, যোগ্যতা, পশ্চাৎ, বিপৰীত আদি অর্থ প্রকাশ কৰিলে যি সমাস হয়, তাক অব্যয়ীভাব সমাস বোলে। এই সমাসত অব্যয়ৰ অর্থই প্রধান হয়। যথা -

সমীপ বা সামীপ্য অর্থত ঃ

কূলৰ সমীপ = উপকূল
বনৰ সমীপ = উপবন

অভাৱ অর্থত ঃ

ভিক্ষাৰ অভাৱ = দুর্ভিক্ষ
মিলৰ অভাৱ = অমিল

ব্যাপ্তি অর্থত ঃ

দিনে দিনে = প্রতিদিনে

ক্ষণে ক্ষণে = অনুক্ষণে

পর্যন্ত অর্থত ঃ

জানু পর্যন্ত = আজানু
জীৱন থাকে পর্যন্ত = আজীৱন

সাদৃশ্য অর্থত ঃ

ৰূপৰ সদৃশ = অনুৰূপ বা প্রতিৰূপ
দ্বীপৰ সদৃশ = উপদ্বীপ

পশ্চাৎ অর্থত ঃ

ক্রমৰ পশ্চাৎ = অনুক্রম